

Державні інституції не можуть стояти осторонь від функціонування пам'яті про такі трагічні події, як українсько-польське протистояння в роки Другої світової війни в роки Другої світової війни, – наголошує авторка монографії. Продуманість кроків органів влади Республіки Польща в цьому питанні засвідчує їх чітка та логічна політика пам'яті щодо волинських подій. Доводиться лише шкодувати, що вони не мають паритетного продовження з українського боку, а використання історичних тем із політичною метою стає все більш очевидним.

Тож логічно, що дослідниця приділяє чимало уваги розкриттю залученню волинської теми до інформаційних війн, які нині відбуваються. До речі, саме такий ракурс погляду на проблему є якісно новим підходом у її дослідженні. Присутність теми Волині'43 у багатьох антиукраїнських матеріалах, які ретранслюють і поширюють російські автори на різних рівнях (міждержавні відносини, наукові публікації, ЗМІ, Інтернет і т. ін.) дають змогу висловити слушне занепокоєння, щоб у черговий раз непорозуміння між українцями й поляками вкотре не використала третя сторона. Адже це не може бути в інтересах ні України, ні Польщі. Зрозуміти це важливо для обох країн, попри відмінне сприйняття проблеми Волині по обидва боки українсько-польського кордону. Приклад проблеми кількості жертв конфлікту демонструє певну заміфологізованість тез, які функціонують навколо волинських подій.

Цікавим є порівняння, здійснене Оксаною Каліщук, двох історичних дискусій, які були болісними для українського та польського суспільств. Ідеться, зокрема, про дискусії щодо подій у Єдвабному 1941 р. у Польщі й дискусії щодо Волині'43 в Україні. Як слушно відзначає дослідниця, попри те, що після жвавого обговорення обидві теми потрапили до шкільних підручників, це не стало запорукою функціонування знання про ці події в суспільстві. Перебіг обох дискусій демонструє, наскільки складним та болючим може бути звернення до непростих сторінок міжнародних відносин. Водночас розрахунок зі «злого історією» є нагальною проблемою європейської політики та історіографії. Без інтенсивного діалогу це неможливо, а його успішне налагодження є надважливим і для українського, і для польського суспільств.

Монографія Оксани Каліщук – основа в українсько-польському порозумінні щодо подій на Волині в 1943 р. Її важливість важко переоцінити, як із погляду позиціонування проблеми українськими істориками, так і з точки зору узагальнення досвіду двостороннього дискурсу. Вважаю, що рецензована монографія стане помітною науковою подією для всіх тих, хто працює над проблемами українсько-польської історичної пам'яті та цікавиться двосторонніми відносинами загалом.

УДК 94(477)«191»:355.486(=161.2+348)(049.32)

Оксана Каліщук

Грунтовне дослідження історії українського війська (рецензія на книгу Миколи Лазаровича «Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба»)*

Для будь-якого науковця очевидно, що одна монографія не вичерпує теми, але вона дає змогу наблизити читачів до істини. Книга «Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба» Миколи Лазаровича побачила світ із нагоди 100-річчя бою УСС на горі Лисоня в Тернопільському видавництві «Джура». Потрібно нагадати, що першим успіхом цієї військової формації була перемога на горі Маківці 29 квітня – 3 травня 1915 р. Далі Січові стрільці яскраво проявили себе в боях під Болеховом, Галичем, Завадовом, Семиківцями, У серпні 1916 р. їх передислоковано під Бережани, де Українські січові стрільці окопалися на горі Лисоня й дали запеклий бій російській армії.

Понад рік науковець воював на російсько-українському фронті, куди пішов добровольцем. Над книгою працював в окопах, у хвилини затишшя між боями. Але загалом темою захопився ще на початку 1990-х років. Можна стверджувати, що він нею живе.

При першому ж погляді на зміст книги помітно, що стрижнем у потрактуванні стрілецького руху Миколою Лазаровичем є його розуміння як наочного втілення прагнення до незалежності, а кроків,

* Лазарович М. В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба : до 100-річчя битви на Лисоні / М. В. Лазарович. – 2-ге вид., доповн. – Тернопіль : Джура, 2016. – 628 с. : ілюстр.

© Каліщук О., 2016

спрямованих на розбудову власних військових структур, – як обов'язкового елементу в боротьбі за самостійність. І це не викликає жодних заперечень.

Уже план засвідчує цікавий і ґрунтовний підхід автора до розгляду теми. Використані вченим документи, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Центральному державному історичному архіві України в Києві та Львові, державних архівах Волинської й Тернопільської областей, численні матеріали тогочасної преси, багатюща мемуарна й епістолярна література стали підґрунтям для побудови авторської концепції.

Уписавши історію стрільцтва в широкий контекст розвитку національно-політичної думки західних українців у другій половині XIX – на початку XX ст., учений показує невідповідність його появи в Західній Україні, адже військова формація на кшталт легіону УСС не могла безпричинно з'явитися на обрії історії. Ґрунтом, на якому галицьке українство почало усвідомлювати необхідність власної військової сили, на що звертає увагу автор книги, став спортивно-протипожежний рух у формі сокільсько-січових товариств. «Об'єднуючи здебільшого молодь, українські “Соколи” й, особливо, “Січі” захоплювали її козацьким романтизмом, а масові гімнастичні вправи і муштра на зразок військової, величні маніфестації, походи та паради, виховання почуття суспільного обов'язку – створювали сприятливу атмосферу для зародження військового руху».

Тому, коли вибухнула Перша світова війна галицькі українці вже були готові до збройної боротьби. Тисячі добровольців, які відгукнулися на заклик вступати до лав УСС є підтвердженням цього. Прикметною для розуміння настроїв серед усусів уже на початку створення легіону потрібно вважати стрийську сторінку, коли вони заявили про себе як про бойову одиницю з яскраво вираженим національним характером. І тому можна висловити побажання авторові приділити цій сторінці ще більше місця [3].

Зайве буде говорити, що у своїй книзі Микола Лазарович яскраво й доволі розкриває показує бойовий шлях легіону УСС. Він не оминає розгляду проблем, які довелося розв'язувати Українським січовим стрільцям, однак і тут зауважує, що вони не лише не відбили бажання діяти, а навпаки – лише мотивували до праці. Потрібно відзначити ще одну характерну рису авторського стилю – надання історії людського обличчя. Яскравою ілюстрацією тут може слугувати, наприклад, силуетка Олени Степанівни.

Прикметною особливістю стрілецької формації потрібно вважати те, що поруч із власне військовими завданнями не менш важливою в їхній діяльності була культурно-просвітницька праця. Не випадково й Микола Лазарович відвів окремий розділ, який дав змогу авторові розкрити як організаційні особливості допоміжних структур УСС, так і основні напрями, у яких діяли на цій ниві Українські січові стрільці. Дослідник звертає увагу на те, що «Кіш», «Вишкіл», «Збірні станиці», «Пресова квартира», бібліотека, культурно-мистецькі гуртки визначали обличчя легіону УСС, ба більше – сприяли зростанню його популярності серед українського народу. Спрацювала своєрідна ланцюгова реакція, коли завдяки діяльності низки таких легіонових інституцій формувалися як свідомі українські патріоти самі Українські січові стрільці, а згодом, сприйнявши державницьку ідею, поширювали її серед українства. «Вважаючи себе не тільки українськими вояками, а й свідомими українськими громадянами, вони використовували будь-яку можливість для роботи серед якнайширших кіл українства». Власне розгляд просвітницької діяльності Українських січових стрільців на Закарпатті, Волині й т. д. Микола Лазарович виконав в окремому підрозділі.

Автор слушно відзначає, що історія Січових стрільців не завершується із закінченням Першої світової війни. Саме вони стали «ініціаторами відновлення та розбудови зруйнованого війною й ворожими окупаціями українського національного життя». Колишні вояки УСС продовжили свою «муравлину працю» як члени Української військової організації, Організації українських націоналістів, Української повстанської армії, дивізії «Галичина» й т. ін. Зрештою, як доводить особистий досвід Миколи Лазаровича, стрілецька ідея жива донині та надихає сучасних борців за волю України, адже цінності українців не змінилися й через сторіччя. Микола Лазарович відзначає: стрілецька ідея ґрунтується на трьох складниках, які в сучасних реаліях знову стали надактуальними, – це незалежність, соборність України та опора на сили власного народу. Завершимо словами академіка Я. Ісаєвича, мовленими ним ще на початках нашого модерного державотворення: «Нашою спільною справою, спільною турботою повинна стати боротьба за те, аби теперішнє національно-культурне відродження українського народу було не тільки всенародним, а й остаточним. І нині, і повсякчас, і на віки вічні!...» [2, с. 199]. Знати ж досвід попередників – бути озброєним нині. Саме таке завдання, окрім іншого, на нашу думку, виконує книга Миколи Лазаровича «Легіон Українських січових стрільців...».

Джерела та література

1. Лазарович М. В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба : до 100-річчя битви на Лисоні / М. В. Лазарович. – 2-ге вид., доповн. – Тернопіль : Джура, 2016. – 628 с. : ілюстр.
2. Литвин М. Р. Історія галицького стрілецтва / М. Р. Литвин, К. С. Науменко. – Львів : Каменяр, 1990. – 200 с.
3. Якимович Б. З. До початків відродження українського війська: стрийська сторінка в історії Українських Січових Стрільців / Б. З. Якимович // Якимович Б. Україна та українці: події далекі і близькі, вибрані праці / Б. З. Якимович ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Академія сухопутних військ ім. Гетьмана Петра Сагайдачного ; Науковий центр, Львів. обл. відділення Товариства зв'язків з українцями за межами України, Наукова фундація Андрія Чайковського. – Львів, 2014. – С. 429–437.

УДК [061.2:008:37](477)(093)

Оксана Каліщук

Сучасні дослідження діяльності Товариства «Просвіта»: бібліографічний огляд

Мета роботи – представити літературу, яка висвітлює питання джерел й історіографії діяльності товариства «Просвіта» в різні періоди, розкриває багатоаспектність напрямів, за якими працювали його члени. Увагу звернено на розгляд дослідниками функціонування мережі філій Товариства в різних регіонах України (Волинь, Галичина, Закарпаття, Полтавщина, Харківщина й т. ін.). Аналіз зібраної інформації дав підставу підтвердити висновок про Всеукраїнський характер діяльності «Просвіти». Зроблено спробу подати якнайширший огляд сучасних публікацій, дотичних до товариства «Просвіта». Публікація буде цікавою науковцям, викладачам, студентам, учням, усім, хто цікавиться історією України

Ключові слова: товариство «Просвіта», бібліографія, Галичина, Наддніпрянщина, Волинь, Закарпаття.

Постановка наукової проблеми та її значення. Потрібно визнати, що низка проблем, які нині постають перед суспільством та політикумом, подібні до тих, із якими стикались українці ще сторіччя тому: утвердження духовності, становлення національної свідомості й громадянського суспільства, розширення сфери використання української мови та закорінення її вживання у всіх сферах, зрештою – економічна активність українців. Товариство «Просвіта» було піонером у вирішенні більшості цих питань і мала чималі досягнення. Воно набуло чималого досвіду, який потрібно переосмислити й використати на сучасному етапі. Саме це робить аналіз діяльності цієї славної української організації особливо актуальною справою.

Потрібно нагадати, що перші публікації про товариство «Просвіта» в новітню добу з'явилися у періодичній пресі вже в 1988 р., а 125-річний ювілей культурно-освітньої організації лише спонукав дослідників звернути особливо пильну увагу на цю тему. Аналіз доробку вчених за останні десятиліття засвідчив, що сучасна історіографія нагромадила чималий доробок про матеріал для теоретичного переосмислення сукупності проблем щодо причин виникнення, зміст і наслідки діяльності товариства «Просвіта». Можемо стверджувати про якісно новий рівень наукових досліджень: з одного боку, простежено тенденцію до поширення міждисциплінарних підходів і зацікавлення спадком Товариства представників інших наук (педагоги, філологи, правники), з іншого – можна констатувати зростання мікроісторичних досліджень.

Аналіз фахового дослідження діяльності товариства «Просвіта» дає підставу виокремити низку перспективних тем для вивчення. Такими можна вважати напрям компаративістики – порівняння з іншими організаціями та структурами, масштабності діяльності в Австро-Угорщині, Росії, міжвоєнній Польщі, Словаччині й т. ін. Ґрунтовнішого аналізу та висвітлення потребує видавнича діяльність організації в загальноукраїнському масштабі. Предметом ретельних і систематичних студій повинні стати взаємозв'язки культурно-освітнього товариства з церквою (і православною, і греко-католицькою). Невичерпною потрібно вважати біографістику – питання персонального внеску діячів товариства «Просвіта» у формування державотворчого потенціалу українського народу в різних регіонах і в різний час. Нині маємо лише фрагментарні відомості щодо функціонування «Молодої Просвіти».